

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 - 9225

Yıl: 5, Sayı: 20, Eylül 2019, s. 49-62

Dr. Öğr. Üyesi Gülay KARAMAN

Bartın Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı,
gkaraman@bartin.edu.tr

HÜSEYİN ÂLÎ EFENDİ VE RİYÂZÜ'T-TERÂCİM ADLI BİYOGRAFİK ESERİ*

Özet

17. yüzyıl şair, münşi ve müverrihlerinden Edirneli Hüseyin Âlî Efendi (ö. 1058/1648); edebiyat, tarih ve İslamî ilimler alanında eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. Riyâzü't-terâcim, şairin biyografi alanında kaleme aldığı mensur bir eserdir. Eser, 13. yüzyılda yaşamış meşhur biyografi yazarı İbn-i Hallikân (ö. 681/1282) örnek alınarak huruf-ı heca tertibine göre kaleme alınmış ve 1041/1631-1632'de tamamlanmıştır. Biyografilerden oluşan ana bölümden başka bir önsöz ve fihristin bulunduğu eserde üç yüzü aşkın âlim, şair ve ünlünün biyografisine yer verilmiştir. Riyâzü't-terâcim; çoğu tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslam bilimleri ile Arap dili ve edebiyatı alanında eser vermiş çok sayıda şahsiyetin biyografisine yer vermesi açısından önemli bir eserdir. Önde gelen tabakât ve ensâb yazarlarından faydalanılarak ortaya konulan eserde İslam tarihinin önemli şahsiyetlerinin belli başlı özellikleri, eserleri, menkıbeleri, ölüm yeri ve tarihi ile varsa şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Bu makalede, Riyâzü't-terâcim tanıtılarak eserin klasik Türk edebiyatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Edirneli Hüseyin Âlî Efendi, Riyâzü't-terâcim, biyografi.

* Bu makale, 21-22 Haziran 2019 tarihleri arasında Ankara'da gerçekleştirilen Uluslararası Jiles Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş hâlidir.

HUSEYİN ALİ EFENDİ AND HIS BIOGRAPHIC WORK CALLED RIYAZU'T-TERACIM

Abstract

Hüseyin Ali Efendi from Edirne (d. 1058/1648) who was one of the 17th century poets, writers and historians is a sophisticated scholar who has produced works in literature, history and Islamic sciences. Riyazü't-teracim is a prose written by the poet in the field of biography. The work was written in alphabetical system like Ibn Hallikan (d. 681/1282) who was a famous biographer lived in the 13th century and it was completed in 1041/1631-1632. More than three hundred scholars, poets and famous people are included in the work in which there are preface and index other than the main section consists of biographies. Riyazü't-teracim is an important work since it includes a large number of personalities' biographies most of them have given work in basic Islamic sciences such as commentary, hadith, fiqh and Arabic language and literature. The main features, works, legends, place and the date of death and poems, if any, of the important personalities of Islamic history are included in the work which was written by using leading tabaqat and ensab writers' works. In this article, Riyazü't-teracim is introduced and its place and importance in classical Turkish literature is discoursed.

Keywords: Classical Turkish literature, Hüseyin Ali Efendi from Edirne, Riyazü't-teracim, biography.

Giriş

Biyografi, yaşamı ve eserleriyle topluma mal olmuş kişilerin hayat hikâyelerini konu alan, başlangıcı eskilere dayanan bir türdür. Önceleri tarih biliminin içerisinde kendisine yer bulan biyografi, daha sonra bağımsız bir bilim hâline gelmiştir. Bu alanda ortaya konan eserler, özelde edebiyat tarihi, genel anlamda ise uygarlık tarihinin en önemli kaynakları arasındadır. Klasik Türk edebiyatında terceme-i hâl, tezkire başta olmak üzere menâkıb-nâme, velâyet-nâme, vefeyât, şecere gibi çeşitli adlarla anılan pek çok eser biyografi türünün kapsamı içerisindedir. Klasik Türk edebiyatında biyografi türündeki bu eserlere Arap edebiyatındaki tabakât ve ensâb kitapları kaynaklık ve öncülük etmiştir.

Tarihin ve onun bir dalı olan biyografinin İslam uygarlığı içinde ayrı bir yeri vardır. Zira tarih bilimi Müslümanlarda Hz. Muhammed'in hayatı üzerine yapılan incelemeler ve hadis toplama faaliyetlerine dayanır. Hz. Peygamber başta olmak üzere İslam tarihinin önemli kişilerinin örnek şahsiyetler olarak topluma takdim edilmesi, ayrıca Araplarda eskiden beri var olan soy soplâ övünme alışkanlığı gibi sebepler İslam tarihçiliği içinde biyografinin hep ön planda olmasını sağlamıştır (İsen vd., 2015: 7). Soy ve kabileleri ile övünme alışkanlığına bağlı olarak, Araplarda kişilerin soy kütüğünün çıkarılmasına dayanan "ilmü'l-ensâb" denilen bir ilim ortaya çıkmış, bu alanda birçok eser kaleme alınmıştır. Bunların içinde İbnü'l-Kelbî (ö. 204/819)'nin ensâb ilmine dair yazdıkları en eskileridir. Sem'ânî Ebû Sa'd Abdülkerîm (ö. 562/1166)'in *Kitâbü'l-ensâb*; İbnü'l-Esîr (ö. 630/1332)'in *El Lübbâb*; Süyûtî Celâlüddîn Abdurrahmân (ö.

911/1505)'ın *Lübbü'l-elbâb fi Tahrîri'l-ensâb*'ı bu konuda en tanınmış eserlerdir (Levend, 2008: 202).

Araplar Müslüman olduktan sonra *Kur'ân*, tefsir, hadis bilimleri konusunda söylenenlerin doğrusunu yanlışından ayırmak amacıyla sözleri aktaran kişilerin hayatlarını araştırmak zorunluluğu ortaya çıkmış, böylece "tabakât" adı altında birtakım eserler yazılmıştır. Tabakât kitaplarından en eskisi Ebû Abdillâh Muhammed bin Sa'd (ö. 230/844)'ın yazdığı *Tabakâtü's-sahabeti ve't-tâbi'in* adlı on beş ciltlik eserdir. Daha sonra türlü mesleklerle ilgili olarak da *Tabakâtü's-şuarâ*, *Tabakâtü'l-etibbâ* gibi tabakât kitapları yazılmıştır. Tabakât kitapları arasında genel nitelikte olan yani farklı mesleklerden kişilerin biyografilerine yer verenler de vardır. Ebû'l-Ferec-i İsfahanî (ö. 536/967)'nin *Kitâbü'l-egânî*, İbn-i Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân* eserleri bunlardandır (Levend, 2008: 202-206). Türk edebiyatında biyografi yazma geleneği "Arap ve Fars edebiyatları öncülüğünde gelişmiş olmasına rağmen özellikle şuara tezkiresi türü, en güzel ve başarılı örneklerini Türkçe'de, özellikle Osmanlı Türkçesi çerçevesi içinde vermiştir." (İsen vd., 2015: 19). 15. yüzyılda Çağatay sahasında Ali Şir Nevâî'nin *Mecâlisü'n-nefâis*'i ve 16. yüzyılda Anadolu sahasında Sehi Beg'in *Heşt Behişt* adlı eseri ile başlayan şuara tezkireciliği Türk edebiyatında kesintisiz bir şekilde 20. yüzyıla kadar devam etmiştir.¹

17. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin duraklama dönemidir. İmparatorluğun siyasî, askerî, ekonomik ve sosyal bakımdan güç kaybına uğradığı bu yüzyıl, klasik Türk edebiyatının gelişimini tamamladığı ve en güçlü olduğu dönemlerden birine denk gelir. Nef'î, Nâilî, Neşâtî, Şeyhülislam Yahyâ, Nâbî, Hâletî gibi usta şairlerin yetiştiği bu dönemde ilmî ve edebî faaliyetler imparatorluğun sarsıntılarında etkilenmemiş, biyografi yazma geleneği de gelişerek devam etmiştir. *Riyâzü's-şuarâ*, *Zübdetü'l-eş'âr*, *Rıza Tezkiresi*, *Yümnü Tezkiresi*, *Zeyl-i Zübdetü'l-eş'âr*, *Teşrifâtü's-şuarâ*, *Mecma'u'l-havâs*, şuara tezkireleri sahasında bu yüzyılda kaleme alınmış biyografik eserlerdir. Şair tezkirelerinin yanı sıra Taşköprizâde İsmâmeddin Ahmed Efendi'nin (ö. 968/1561) *eş-Şakâ'iku'n-nu'mâniyye fi Ulemâi'd-devleti'l-Osmâniyye* adlı Arapça biyografi eserine yazılan zeyiller dikkat çeker. Bunlardan Nev'izâde Atâyî'nin (ö. 1635) *Hadâ'iku'l-hakâyık fi Tekmiletü's-şakâyık* adlı eseri, Mecdî'nin *Hadâ'iku'l-hakâyık* adlı *Şakâ'iku'n-nu'mâniyye* tercümesine zeyildir. Ali bin Bâlî ise Taşköprizâde'nin eserine *el-Ikdü'l-manzûm fi Zikri Efâdili'r-Rûm* adıyla Arapça bir zeyil yazmıştır. Kâtib Çelebi'nin *Süllemü'l-vusûl ilâ Tabakâti'l-fuhûl* adlı eseri ile Balırcızâde Selîş Şeyh Mehmed'in *Ravza-i Evliyâ* adlı eseri bu yüzyılda yazılmış diğer biyografik kitaplardır.²

17. yüzyılda biyografi alanında eser veren isimlerden biri de Edirneli Hüseyin Âlî Efendi'dir. 17. yüzyılın tanınmış şair, münşi ve müverrihlerinden olan Hüseyin Âlî Efendi; edebiyat, tarih ve İslâmî ilimler alanında eserler vermiş çok yönlü bir âlimdir. Arkasında değerli eserler bırakmış olmasına rağmen günümüzde yeterince tanınmamaktadır. Âlî'nin ilmî ve edebî şahsi-

¹ Şair tezkirelerinin çoğu yayımlandığı gibi bu eserler üzerine topluca inceleme ve değerlendirmelerde bulunan eserler de kaleme alınmıştır. Türk edebiyatında şuara tezkirelerini ayrıntılı olarak görmek için bk. Levend, 2008: 251-352; İsen vd., 2015.

² Burada kısaca değinilen 17. yüzyıl biyografik eserleri için bk. Şentürk ve Kartal, 2007: 278-281; Okuyucu vd., 2012: 72-75.

yetinin kapsamlı bir şekilde ortaya konulabilmesi, eserleri üzerine tek tek yapılacak çalışmalar ve bunların topyekûn değerlendirilmesi ile mümkündür. Müellifin *Dîvân*'ı İsmail Arıkoğlu (1999), *Kâfiye ve Nazîre* adlı eseri de Merve Cengiz (2017) tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. *Münşeat*'ında yer alan iki mektup, Ferudun Hakan Özkan tarafından "Şâirin Şiiri/ni Müdâfaası" başlıklı makalede (2013) mektup ve tenkit bağlamında incelenmiştir. Araştırmalarımıza göre, Hüseyin Âlî'nin *Riyâzü't-terâcim* adlı biyografik eseri üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu makalede, *Riyâzü't-terâcim* tanıtılarak eserin klasik Türk edebiyatındaki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Çalışmamızın amacı, Hüseyin Âlî Efendi'nin daha önce çalışılmamış bu eserine dikkat çekerek eserin ilmî neşrine zemin hazırlamaktır.

1. Hüseyin Âlî Efendi

Hüseyin Âlî Efendi¹, 17. yüzyılın tanınmış şair, münşi ve müverrihlerindedir. Doğum tarihi bilinmeyen şairin doğum yeri konusunda da kaynaklarda farklı bilgiler söz konusudur. İsmail Beliş ve Rıza'nın şairi Adanalı olarak göstermesine (Abdulkadiroğlu, 1999: 15; Zavotçu, 2009: 92) karşın diğer kaynaklar onun Edirneli olduğunu kaydetmiştir. Konuyla ilgili olarak *Osmanlı Müellifleri*'nde, "Bu zâtın bâzı eserlerde Adana'lı ve bâzı eserlerde de Edirneli olduğu görülmektedir. (Tezkire-i Safâî) ile «Bâdî» Efendi merhûmun (Edirne Tarihi)nde Edirneli olduğu kayıtlıdır. Bu tereddüt «Adana» eski imlâsının «Edene» olmasından ileri geliyor." (Bursalı Mehmed Tâhir Bey, 1975: 6) denilmektedir. Dolayısıyla Hüseyin Âlî'nin doğum yeri konusundaki karmaşanın imladan kaynaklanan bir durum olduğuna ve kaynakların genelinin birleştiği üzere şairin Edirne'de doğduğuna hükmedilebilir.

Devrinin önemli âlim, müverrih ve şairlerinden olan Hüseyin Âlî'nin kuvvetli bir tahsil gördüğü muhakkaktır. *Münşeat*'ında yer alan "Âlî merhumun üstadı Kadri Efendi'ye irsal eylediği mektubun suretidir." kaydından şairin Kadri Efendi'den ders gördüğü anlaşılmaktadır. Bazı tezkireler, şairin tumar sahibi bir zat iken ilmiyyede pâye-i erbaine kadar geldiğini, bazı kaynaklar ise dergâh-ı âlî müteferrikalarından olduğunu kaydetmiştir (Ergun, 1936: 44). Tahsilinin ardından mülazım, müderris ve kadı olarak görev yapmıştır. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği için kendisine Tâlibî-i Rûm ve Örfî-i Sâni denilmiştir (Canım, 1995: 291). Arapça ve Farsçaya olan hâkimiyeti, Türk edebiyatının yanı sıra Arap ve İran edebiyatları sahasında da vukuf sahibi olmasını sağlamıştır. Âlî; Doğu klasiklerini, özellikle de İran edebiyatını ve İran edebiyatının edebî şahsiyetlerini yakından takip etmiş; Örfî, Enverî, Feyzî ve Tâlib'den etkilenmiştir. Osmanlı şairlerinden ise en çok Nefî'nin etkisinde kalmıştır. Şairin *Dîvân*'ında Nefî için yazılmış "suhan" redifli kasidede bu etki açıkça görülmektedir. Âlî'nin gazellerinden birçoğu

¹ Bazı katalog kayıtlarında ve kimi araştırmacıların eserlerinde (Bk. Çakır, 2014; Cengiz, 2017) Hüseyin Âlî'nin "Çelebi" unvanı ile anıldığı görülmektedir. Osmanlı toplumunda unvanlar kişilerin sosyal statüleri ile ilgili önemli bilgiler verir. "Asil, zarif, okumuş, bilgili kimseler için kullanılan" (İpşirli, 1993: 259) çelebi unvanı, Mevlana soyundan gelenler ve Mevlevî şeyhleri için de kullanılmıştır. Bu anlamda "Çelebi", Hüseyin Âlî'nin Mevlevîliğe intisabını akla getirirse de bu unvan kendisine âlimliği sebebiyle verilmiş olmalıdır. Zira Mevlevî şairlerden bahseden kaynaklar kendisine yer vermediği gibi tezkirelerde ve diğer biyografik kaynaklarda da şairden genellikle "Efendi" unvanıyla söz edilmiştir. Bu sebeple şair hakkında bilgi veren bu en eski kaynaklar dikkate alınarak müellifin "Hüseyin Âlî Efendi" şeklinde takdim edilmesi uygun görülmüştür. Zaten "Çelebi" unvanı aynı zamanda "Efendi" anlamında kullanılmıştır. Çelebi un-

Nef'î'ye nazire olarak yazıldığı gibi Farsça bir rubaisinde de Nef'î'den övgü ve şükranla söz edilmektedir. Ergun'un "... şair hiç şüphe yok ki Nef'î'nin en kudretli muakkiplerinden biridir." dediği Hüseyin Âlî, Nef'î'nin izinde, çoğu âşıkane olan şiirler kaleme almıştır (Ergun, 1936: 45). Nitekim şair, *Dîvân'*ında yer alan IV. Murad'a yazdığı bir kasidesinde kendisini "Nef'î'nin has şakirdi" olarak tanıtmakta ve bununla övünmektedir:

Ben ol şâkird-i hâs-ı Nef'î-i mu'ciz-dem-i Rûmem

Ki sözde gâlibim üstâd-ı zer-dûz-ı Horâsâne

K.4/112

Hüseyin Âlî hakkında bilgi veren kaynaklar, şairin Nef'î'nin öğrencisi olduğu bilgisini doğrulamakla birlikte bu hususta herhangi bir ayrıntıya yer vermemişlerdir.

Şairin doğum yeri gibi ölüm tarihi de ihtilaflıdır. *Rıza Tezkiresi* ve Şeyhî'nin *Vekâyîü'l-Fudalâ* adlı eserinde şairin ölüm tarihi 1050/1640 olarak verilmiş (Zavotçu, 2009: 93; Şeyhî Mehmed Efendi, 1989: 169-170); *Beliğ ve Safâyî Tezkireleri* (Abdulkadiroğlu, 1999: 15; Mustafa Safâyî Efendi, 2005: 66) ile *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*'nde ise Hüseyin Âlî'nin 1058/1648'de vefat ettiği nakledilmiştir. Babinger'e göre, şair dergâh-ı âlî müteferrikası iken 1058/1648'de İstanbul'da vefat etmiştir (Babinger, 1992: 208).

Hüseyin Âlî Efendi, Türkçe *Dîvân'*ının yanı sıra kaleme aldığı ilmî ve edebî eserlerle yaşadığı dönemde adını duyurmuştur. *Dîvân'*ında yer alan bir kasidesinde, çalıştığı ilimler ve ortaya koyduğu eserler hakkında bilgi vermiştir:

Çalışdım nice demler keşf-i esrâr-ı ahâdise

Dahî çok sarf-ı evkât eyledim tefsîr-i Kur'âna

Sekiz pâre mücelled her biri bir fenn-i 'âlîde

Ki te'lif eyledim nâm-ı şeh-i Cem-câh-ı zî-şâne

K.4/17-18

Tezkire ve biyografi yazarlarına göre; *Riyâzü'r-rahme*, *Miftâhu'r-rahme*, *Münşeât*, *Târîh-i Umûmî*, *Riyâzü't-terâcim*, *Ukûdü'l-cevâhir*, *Ukûdü'l-ukûl* ile *Kâfiye ve Nazîre*, şairin *Dîvân'*ı dışındaki eserleridir.

1. Dîvân: Hüseyin Âlî Efendi'nin mürettep bir *Dîvân'*ı vardır. *Dîvân'*ın tenkitli metni, tespit edilen on dört nüsha arasından seçilen beş nüsha karşılaştırılarak İsmail Arıkoğlu (1999) tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Bu çalışmaya göre, mensur bir dibâce ile başlayan *Dîvân'*da 1 münacât, 1 tevhid, 11 kaside, 10 kıt'a, biri eksik 118 Türkçe gazel, 8 Farsça rubai, 14 Farsça gazel yer almaktadır. Eserde; II. Osman, IV. Murad, Dilaver Paşa, Hafız Ahmed

Paşa, Cagalazâde Mahmud Paşa, Hüseyin Paşa, Halil Paşa, Nef'î ve Sinanzâde Mehmed Efendi için yazılmış kaside ve kıt'alar mevcuttur (Arıkoğlu, 1999: XVIII).

2. Riyâzü'r-rahme: Bursalı Mehmed Tâhir Efendi'nin "nefis bir eser" (1975: 5) yorumu ile tanıttığı, İslam'ın beş şartını konu alan mensur bir eserdir. Eserin Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki nüshasından başka Süleymaniye Kütüphanesinde iki nüshası daha bulunmaktadır. Yurt dışında California Ucla Library ve Mısır Milli Kütüphanesinde de nüshaları bulunan eserin tenkitli metni tarafımızdan hazırlanmaktadır.

3. Miftâhu'r-rahme: Hz. Musa ile Firavun'un macerasını anlatan mensur bir eserdir. Sekiz bab ve bir hatimeden oluşan eserde Firavun'un imanı konusu dinî ve ilmî bir çerçevede ele alınır. Yurt içi ve yurt dışındaki kütüphanelerde sekiz nüshası tespit edilen eserin Süleymaniye Kütüphanesinde iki, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bir, Avusturya Milli Kütüphanesinde iki, Mısır Milli Kütüphanesinde üç nüshası bulunmaktadır. *Miftâhu'r-rahme*'nin tenkitli metni Nursel Cambaz tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

4. Münşeât: Çeşitli mektuplardan oluşan eserin; ikisi Milli Kütüphanede, biri Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, biri de Manisa İl Halk Kütüphanesinde olmak üzere tespit edilebilen dört nüshası mevcuttur.

5. Târih-i Umûmî: Hz. Âdem'in yaratılışından müellifin kendi zamanına kadar olan tarihî olayları anlatan bir eserdir.

6. Riyâzü't-terâcim: 143 varaktan oluşan biyografik bir eserdir. Bilinen tek nüshası, İstanbul Millet Kütüphanesinde 34 Ae Tarih 1151 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.

7. Ukûdü'l-cevâhir: Arap atasözlerinin şerhini içeren eser, alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir. Yirmi sekiz bölümden oluşur. Eserin bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde Sü/Tar-110/2 arşiv numarasıyla kayıtlıdır.

8. Ukûdü'l-ukûl: Hoyî'nin Arap atasözlerine dair *Ferâidü'l-harâid* adlı eserinden seçilmiş atasözlerinin şerh ve tercümesidir.

9. Kâfiye ve Nazîre: Kaynaklarda müellifin, İbn-i Hâcib'in nahiv ilminde kaleme aldığı meşhur *el-Kâfiye* isimli eserini genişleten Arapça bir gramer kitabı olduğu zikredilmiştir (Bursalı Mehmed Tâhir Bey, 1975: 6). Hüseyin Âlî Efendi, *el-Kâfiye*'ye *Kâfiye ve Nazîre* adını taşıyan bir nazire yazmıştır. Eser üzerine hazırlanan yüksek lisans tezinde (Cengiz, 2017) *Kâfiye ve Nazîre*'nin şerh ve nazire özelliği göstermekle birlikte, nahiv alanında kaleme alınmış müstakil bir eser olduğu belirtilmiştir.

Hüseyin Âlî, yaşadığı dönemde beş padişahın saltanatını görmüştür. Şair, bu padişahlardan I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1618/1622-1623) ve I. İbrahim (1640-1648)'e kaside yazmamıştır. II. Osman (1618-1622)'in iltifatına mazhar olduğu, IV. Murad (1623-1640)'dan ise yeterince ilgi göremediği anlaşılmaktadır (Arıkoğlu, 1999: VIII). Şairin, kendisi hakkında ihtiva ettiği bilgiler bakımından önem arz eden IV. Murad'a yazdığı bir kasidesinde¹, II. Osman'ı

¹ 124 beyitten oluşan bu kaside için bk. Arıkoğlu, 1999: 15-29.

minnetle yâd edip IV. Murad'a bir türlü eserlerini takdim edemeyişi, bu uğurda çektiği çileler anlatılmaktadır. Geniş bir birikimle edebiyat, tarih, biyografi, İslamî ilimler, Arap dili ve edebiyatı alanlarında ortaya koyduğu eserlere rağmen Hüseyin Âlî, yaşadığı dönemde beklediği ilgi ve itibarı görmemiş ve kitaplarını padişaha sunma fırsatı bulamamıştır. Nitekim şair, *Dîvân'*ında yer alan birçok kasidesinde acıklı bir lisanla fakirlikten ve değerinin anlaşılmamasından şikâyet etmektedir (Ergun, 1936: 44-45). Devlet ricalinden beklediği ilgiyi göremese de Hüseyin Âlî'nin 17. yüzyılın önemli şair ve münşilerinden olduğu tezkirelerin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Safâyî'nin "... ol asrın şâir-i şîrînkârlarından makbûl-i cumhûr bir şâir-i ma'mûr olup fenn-i inşâda hod ziyâde mahâreti olmagla müdevven *Münşeâtı* ve müretteb *Dîvân-ı belâgat-unvânı* vardır." (Mustafa Safâyî Efendi, 2005: 66) sözleriyle tanıttığı şair, özellikle inşa alanındaki ustalığıyla tanınmıştır.

2. Riyâzü't-terâcim ve Özellikleri

Riyâzü't-terâcim, şairin biyografi alanında kaleme aldığı mensur bir eserdir. Eser adı Arapça yapılı iki kelimelik bir terkidenden oluşur. "Riyâz", Arapça bahçe anlamına gelen "ravza"nın; "terâcim" ise "terceme"nin çoğulu olduğundan, *Riyâzü't-terâcim* kelime anlamı olarak "Tercümelerin Bahçesi" anlamına gelir.

Eserin 143 varaktan oluşan bilinen tek nüshası 34 Ae Tarih 1151 yer numarasıyla Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonu'nda bulunmaktadır. 279x140, 206x90 mm. ölçülerinde olan eser Arap talik hatla yazılmıştır. Her bir varakta 17 satır bulunmaktadır. Eserin sırtı ve kenarları meşin, cildi ebru süslemeli kâğıttır.¹ Eserde başlıklar ve başlık mahiyetinde olan şahıs adları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazmanın sonlarına doğru eserin birkaç sayfası yırtılmadan dolayı zarar görmüştür. Eserin sağ ve sol boşluklarında der-kenar denilen yazılar mevcuttur. Der-kenarlarda yer yer صح sahh/tashih kayıtlarının olduğu görülmektedir. Kimi ibarelerin üstünün çizilmesi ve bunun sıklıkla karşılaşılan bir durum olması, eldeki bu tek nüshanın eserin ilk nüshalarından olduğunu düşündürmektedir.

Eserin zahriyyesinde "Riyâzü't-terâcimden bir kıt'a mütercimi Edirneli Hüseyin Âlî haftıdır." ibaresinin ardından Türkçe bir şiire yer verilmiştir. Nüshanın sonundaki istinsah kaydında "'an yedi'l-fakîr mütercim Hüseyin Âlî 'afâ 'anhü sene 1041" yazılıdır. Müellifin "mütercim" kelimesiyle takdimi *Riyâzü't-terâcim*'in Arapça bir kitabın Türkçeye tercümesi olduğunu düşündürse de eserde bu durumu kanıtlayacak herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Müellifin, eserini kaleme alırken pek çok Arapça kaynaktan faydalanması, belki de bu kaynaklardaki bilgileri serbest tercüme yoluyla Türkçeye aktarması bunda etkili olmuştur. Ya da eser meşhur âlim ve şairlerin terceme-i hâlleri yani biyografilerini konu edindiği için eseri kaleme alan kişinin de "terceme" kelimesinin mufa'lil vezninde ism-i fâili olan "mütercim" kelimesiyle tavsif edildiğini düşünmek doğru olur. İstinsah kaydındaki 1041 tarihi, miladî takvime göre 1631-1632'ye tekabül etmektedir. Buna göre, *Riyâzü't-terâcim*'in 1041/1631-1632'de tamamlandığı anlaşılmaktadır.

¹ Yazma eser hakkında verilen bu bilgiler, Milli Kütüphane El Yazması ve Nadir Eserler Kataloğu, <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/387165?SearchType=1> adresinden alınmıştır (E.T. 09. 08.2019).

2.1. Eserin Muhteva Özellikleri

Eserde biyografilerden oluşan ana bölümden başka bir mukaddime ve bir de fihrist yer almaktadır. Hüseyin Âlî Efendi, mukaddimede oldukça sanatkârane bir üslupla eserin yazılışı hakkında bilgi vermiştir. Buna göre müellif, kederli gönlünü teselli için okuduğu edebî kitaplar ile Arap âlimlerinin eserlerinden edindiği bilgileri Türk dili ile İbn-i Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân fî Ebnâi Enbâi'z-zamân* eserinde olduğu gibi huruf-ı heca tertibine göre kaleme almak istemiş ve birkaç sayfa yazmıştır:

... efâzıl-ı 'ulâ ve büleğâ ve meşâhir-i üdebâ ve şu'arânuş sencîde-i menâkıb ü ahbâr ve nâdire-i vekâyi' ü âsârlarından şüküfte-'ibârat-ı pākize-i Türkâne ve dil-keş edâ-yı hoş-âyende-i Rūmiyâne ile silk-i taḥrîre keşîde olup Ebnâ-i Enbâi'z-zamân-ı İbn-i Hallikân gibi huruf-ı heca üzere telfîk ü tertîb olunmağa birkaç şahîfe ol zamânda nigâşe-i qalem-i şikeste-raḡam kılnmış idi (*Riyâzü't-terâcim*, Mukaddime kısmından).

Fakat zamanın hadiseleri ve bunların müellif üzerinde bıraktığı olumsuz etkilerden dolayı eser bir zaman nisyan perdesinde kalmıştır. Mukaddimeye yansıyan ifadelerden müellifin karamsar bir ruh hâli içerisinde olduğu anlaşılmaktadır. Açıkça belirtilmese de Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyıldaki sıkıntılı durumu, isyanlar, müellifin fakr u zaruret içinde oluşu, eserlerini takdim edecek bir hamî bulamayışı gibi sebeplerden dolayı müellifin karamsarlığa sürüklendiğini tahmin etmek zor değildir. Nihayet, mukaddimede ismen zikredilmeyen bir şahsın sadarete geçmesiyle âlemin çehresinin güldüğü, müellifin ruh hâlinin de buna bağlı olarak değiştiği tasvir ve ifadelerde kendini gösterir. “Ya'nî mesned-i bülend-i kâr-fermâ-yı heft-kişver ve şadr-ı refî'u'l-kadr-i fermân-ı ridâ-i mücerred ol cihânban-ı Âşaf-tedbîr ve Süleymân-teshîr ve cihândâr-ı İskender-şükûh ve Dârâvâr ü gîrûn teşrîf-i hümâyûnı ile şeref buldı.” cümleleri ile takdim edilen bu şahsın kim olduğu ile ilgili eserde bir bilgi yoktur. Mukaddimenin sonunda “şîir” başlığına yer verilmiş; fakat şîirin kendisi verilmeden biyografi kısmına geçilmiştir. Bu durum, eldeki tek nüshanın mukaddime kısmının eksik olma ihtimalini akla getirmektedir. Böyle olsa bile Hüseyin Âlî'nin bu eseri yüksek bir zata sunmak üzere hazırladığı mukaddimeye yansıyan ifadelerden anlaşılmaktadır. Bu zatın kim olduğu konusunda kesin bir şey söylemek mümkün olmasa da *Riyâzü't-terâcim*'in 1041/1631-1632'de tamamlandığı ve bu yıllarda Osmanlı tahtında IV. Murad (1623-1640)'ın olduğu göz önünde bulundurulursa eserin IV. Murad'a ya da bu dönem sadrazamlarından birine takdim edilmek üzere hazırlandığı düşünülebilir.

Eserin önemli bir özelliği, 13. yüzyılda yaşamış meşhur biyografi yazarı İbn-i Hallikân örnek alınarak huruf-ı heca tertibine göre kaleme alınmış olmasıdır. Mahmut Recep Keleş'in de belirttiği gibi Ortaçağ İslam tarihinin kaynaklarının başında tabakât, ensâb, terâcim ve vefeyât gibi biyografik eserler gelir. İslam tarihinin zirve şahsiyetleri hakkında İbn-i Hallikân'ın kaleme aldığı *Vefeyâtü'l-a'yân* adlı biyografik eser, yazıldığı dönemde ve sonrasında ilim çevrelerinde büyük ilgi görmüştür (Keleş, 2018: 316). 17. yüzyılda aynı alanda eser vermek isteyen Hüseyin Âlî de şüphesiz İbn-i Hallikân'ın eserini okumuş ve *Riyâzü't-terâcim*'i yazarken diğer pek çok kaynakla birlikte *Vefeyâtü'l-a'yân*'ı da kullanmıştır. İbn-i Hallikân, okuyucuya kolaylık sağlama-sı açısından eserini alfabetik sisteme göre tertip etmiştir. Âlî de bu sistemi kendisine örnek al-

miş ve eserinin mukaddimesinde de belirttiği üzere *Riyâzü't-terâcim*'i İbn-i Hallikân gibi huruf-ı heca tertibine göre kaleme almıştır.

Riyâzü't-terâcim, alfabetik sıraya göre düzenlenmiş on sekiz bölümden oluşmaktadır. Bölümler; “harfû'l-hemze” örneğinde olduğu gibi yazılmıştır ve hemze, be, te, se, cim, ha, hı, dal, zel, ra, ze, sin, şin, sad, dat, tı, zı, ayın harf başlıklarından müteşekkildir. *Riyâzü't-terâcim*, İslam meşhurlarını hemzeden başlayıp ayın harfine kadar getirmiştir. Bu durum, eserin tamamlanamadığını göstermektedir. Eserde en fazla şahsiyetin ayın, ayından sonra ise hemze harfinde kümelenmiş olması dikkat çekmektedir. Eserde üç yüzü aşkın âlim, şair ve ünlünün biyografisine yer verilmiştir. Hadis, fıkıh, belagat, nahiv gibi İslamî ilimlerin yanı sıra tıp, tarih gibi ilimler ve şairliği ile meşhur olmuş kişiler de ele alınmıştır. Biyografisi verilen bu kişilerin Irak, Mısır, Yemen, Endülüs gibi İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde yetiştikleri görülür. Araplarda neseb son derece önemli olduğu için Hüseyin Âlî, ele aldığı şahsiyetleri künyelerine göre sıralamış ve nisbetlerini vermeye özen göstermiştir.

Eserde, bahsedilen kişilerin belli başlı özellikleri, eserleri, menkıbeleri, ölüm yeri ve tarihi ile varsa şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Biyografilerin yazımında bu hususlar esas alınmakla birlikte eserde kimi şahsiyetlerin biyografisi kısaca, kimileri ise daha tafsilatlı bir biçimde aktarılmıştır. Örnek olarak sunulan şiirler çoğunlukla Arapçadır. *Riyâzü't-terâcim*; çoğu tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslam bilimleri ile Arap dili ve edebiyatı alanında eser vermiş çok sayıda şahsiyetin biyografisine yer vermesi açısından önemli bir eserdir. Eserin klasik Türk edebiyatı için olduğu kadar başta Arap edebiyatı olmak üzere diğer İslam toplumlarının edebiyatları için de önem arz etmesi değerini artıran bir husustur.

2.2. Kaynakları

Riyâzü't-terâcim; İbn-i Hallikân, Şeyh Ebû İshak-i Şîrâzî (ö. 476/1083) ve Sem'ânî gibi önde gelen tabakât ve ensâb yazarlarından faydalanılarak ortaya konulmuştur. Eserde kullanılan kaynakların çokluğu ve çeşitliliği hemen fark edilir. Müellif, tabakât ve ensâb kitapları başta olmak üzere edebiyat, tarih ve biyografi ile ilgili kaynaklara sıklıkla başvurmuş, verdiği bilgileri bu eserlerle desteklemiştir. Hüseyin Âlî'nin *Riyâzü't-terâcim*'de kaynak olarak zikrettiği müellif ve eserlerin bir kısmı şunlardır: Sem'ânî Ebû Sa'd Abdülkerîm'in *Kitâbü'l-ensâb*, İbn-i Hallikân'ın *Vefeyâtü'l-a'yân fi Ebnâi Enbâi'z-zamân*, Şeyh Ebû İshak-ı Şîrâzî'nin *Tabakât*, İbn-i Muzaffer'in *Kitâb-ı Tetimmetü'l-muhtasar*, Hasan Abdulgaffârü'l-Fârisî'nin *Siyâk-ı Târîh-i Nîşâbü'r*, Muhibbüddin İbn-i Neccâr'ın Hatîb-i Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* adlı eserine yaptığı on altı ciltlik zeyil, Ebû'l-Berakât İbnü'l-Mestûfî'nin *Târîh-i Erbil*, Ebû'l-Ferec-i İsfahanî'nin *Kitâbü'l-egânî*. Müellifin yazar ve eser isimlerini zikretmek suretiyle farklı kaynaklara göndermelerde bulunması eserine bir nevi nesnellik katmıştır. Nitekim Hüseyin Âlî'nin muhtelif şahsiyetler hakkında 17. yüzyılda verdiği malumatın bugünkü birikimimizle örtüşmesi, eserin titiz bir çalışmanın ürünü olduğunu göstermesi açısından önem taşır.

2.3. Dil ve Üslup Özellikleri

Riyâzü't-terâcim, İslam medeniyetinin yetiştirdiği meşhur âlim ve şairleri tanıtmayı amaçlayan ilmî ve edebî bir eserdir. Eserin dil ve üslup özellikleri genel anlamda Hüseyin

Âlî'nin nesirdeki üslubuyla örtüşmektedir. Hüseyin Âlî, nesir alanında ortaya koyduğu eserleriyle 17. yüzyılda süslü nesrin önemli bir temsilcisidir. Diğer ilmî eserlerinde olduğu gibi biyografi türünde kaleme aldığı bu eserinde de sanatlı bir dil kullanmıştır. Mukaddimeyi Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla yüklü oldukça süslü bir nesir dili ile kaleme alan müellif, eserinin biyografilerden oluşan ana kısmında nispeten daha sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte, müellifin, biyografisini verdiği kişilerin statüsüne bağlı olarak kimi zaman daha süslü ve sanatlı bir dil kullanmaktan kendini alamadığı görülür. Bu bağlamda, aşağıda metni verildiği üzere mutasavvıf bir şair olan İbnü'l-Fârız'ın tanıtımının şairane bir üslupta olması dikkat çekicidir.

Osmanlılarda ilim dili Arapça, edebiyat dili ise Farsçadır. İlmî ve edebî bir özellik sergileyen *Riyâzü't-terâcim*'de bu durumun bir yansıması olarak Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe kelimelere göre daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. Eserde Arapça kökenli kelimelerin kullanım oranı daha fazladır. Bu durum, Arapçanın ilim dili olması ve ilim alanındaki itibardan kaynaklanmıştır. Eserde klasik dönem Osmanlı Türkçesinin yanı sıra Arapça ve Farsçaya ait incelikler de ustalıkla yansıtılmıştır. Bu tarz ilmî eserlerin Arapça yazıldığı bir dönemde yazarın Türkçe olarak eserini telif etmesi ayrıca dikkate şayandır.

3. Riyâzü't-Terâcim'den Biyografi Örnekleri

Çalışmamızın bu kısmında *Riyâzü't-terâcim*'den seçilmiş bazı biyografi örneklerine yer verilecektir. Eserin sözünü ettiğimiz dil, üslup ve muhteva özelliklerini bu örnekler üzerinde görmek mümkündür:

Ebû Şevr İbrâhîm bin Hâlid el-Kelbî

Hâzret-i İmâm-ı Şâfi'î'nün şâhib-i kâmilî ve aqvâl-i kadîmesinüñ râvî vü nâkilidür. Evvel mezheb-i mu'tahhar İmâm-ı A'zama zâhib olup şonra silk-i mübârek-i Şâfi'îye sâlik ü râğıb olmışdur. Hicretün iki yüz kırık altı senesinde dârü'l-bekâ-yı behişte intikâl eyledi. Nisbeti benî Kelbedür ki Hîmyer bin Sebâ evlâdındandır (*Riyâzü't-terâcim*, vr. 2b).

Ebû Zeyd Hüneyn bin İshâku'l-İbâdî

Ṭabîb-i meşhûr ve 'aşrında fenn-i tıbda imâmdur. Luğat-ı Yunâniyyeyi bilüp Kitâb-ı İklîdisi luğat-ı 'Arabîyyeye naql eyledi. Sâbıkan mezkûr olan Şâbit bin Ferruh tenkîh ü tehzîb eyledi. Ve kitâb-ı Muhtâfîyi dahî niçe kütüb-i hükemâ ve etîbbâyı luğat-ı 'Arabîyyeye naql eyledi. Me'mûn bu kütübün ta'ribine ziyâde müteşevvîk idi. Hüneyn-i mezkûrun tıbda niçe muşannefât-ı müfîdesi vardır. İki yüz altmış senesinde vefât eylemişdür (*Riyâzü't-terâcim*, vr. 70a).

Ebû Mervân Hayyân bin Halef

Ehl-i Kırtubadandır. Târîh-i Endülüsde on mücellid Muhtebes nâm bir kitâb te'lif eylemişdür. Yine târîh-i Endülüsde altmış mücellid Kitâbü'l-metîn nâm te'lifi vardır. Ebû 'Alî el-Ğassânî zıkr eyler ki mezbûr 'ilm-i edebde ziyâde müşeccer olup diyâr-ı Endülüsde nâsuñ efşâhu'l-keâm ve eblâgu'n-naẓmı idi. Mezbûrdan rivâyetdür ki üç günden şonra tehniye istiḥfâf ve üç günden şonra ta'ziye muşîbbe uğradur. Dört yüz altmış tokuz senesinde vefât eylemişdür. Raḥmetü'llâhi te'âlâ 'aleyh (*Riyâzü't-terâcim*, vr. 70b).

Ebû Hafş 'Ömer bin ebi'l-Hasan 'Alî Hameviyyü'l-aşlü'l-Mısrü'd-dâr Kaddesa'llâhü rûhahu

İbn-i Fârız dinmekle ma'rûf ve şeref ile men'ût ve mevşûfdur. Cümle eş'âr-ı kıdsiyyesi cigersüz ve her edâ-yı dil-nişîni mânend-i tîr-i gâmze-i dil-ber-i dil-düzdur. Menâkıb-ı 'aliyye ve kerâmât-ı seniyyelerine nihâyet yokdur. Dîvân-ı şerîfi ol hâzretün 'ulüvv-i şânına ve kemâl-i 'irfânına delâlet eyler. Niçe rûzgâr Mekke-i mükerremede mücâvir olmuşdur. Ekşer eş'arı ıştîlâhât-ı şüfiyye üzre olup i'râb ri'âyet eylemezdi. Belki ekşer-i eş'ârında suhâni tecvîz eylemişdür. Kâhiredede altı yüz otuz iki senesinde dâr-ı fenâdan serây-ı bekâyâ intikâl eylemişdür (*Riyâzü't-terâcim*, vr. 137b).

Sonuç

Riyâzü't-terâcim, 17. yüzyılın tanınmış âlimlerinden Hüseyin Âlî Efendi'nin biyografi alanında kaleme aldığı mensur bir eserdir. Eserin 143 varaktan oluşan bilinen tek nüshası 34 Ae Tarih 1151 yer numarasıyla Millet Kütüphanesinde bulunmaktadır. Eser, 13. yüzyılda yaşamış meşhur biyografi yazarı İbn-i Hallikân örnek alınarak huruf-ı heca tertibine göre kaleme alınmış ve 1041/1631-1632'de tamamlanmıştır. Biyografilerden oluşan ana bölümden başka bir önsöz ve fihristin bulunduğu eserde üç yüzü aşkın âlim, şair ve ünlünün biyografisine yer verilmiştir. Önsözde Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla yüklü oldukça süslü bir nesir dili kullanan Hüseyin Âlî'nin, eserinin ana kısmında nispeten daha sade bir dil kullanmayı tercih ettiği görülür. İbn-i Hallikân, Şeyh Ebû İshak-i Şîrâzî ve Sem'ânî gibi önde gelen tabakât ve ensâb yazarlarından faydalanılarak ortaya konulan eserde, bahsedilen kişilerin belli başlı özellikleri, menkıbeleri, eserleri, ölüm yeri ve tarihi ile varsa şairlerinden örneklere yer verilmiştir. *Riyâzü't-terâcim*; çoğu tefsir, hadis, fıkıh gibi temel İslam bilimleri ile Arap dili ve edebiyatı alanında eser vermiş çok sayıda şahsiyetin biyografisine yer vermesi açısından önemli bir eserdir. Eserin klasik Türk edebiyatı için olduğu kadar başta Arap edebiyatı olmak üzere diğer İslam toplumlarının edebiyatları için de önem arz etmesi değerini artıran bir husustur. Bu tarz ilmî eserlerin Arapça yazıldığı bir dönemde yazarın Türkçe olarak eserini telif etmesi ayrıca dikkate şayandır. İslam âlimlerinin hayat hikâyelerine yer veren bu eserin bilimsel neşrinin yapılması, bilim tarihi araştırmaları açısından da faydalı olacaktır.

KAYNAKLAR

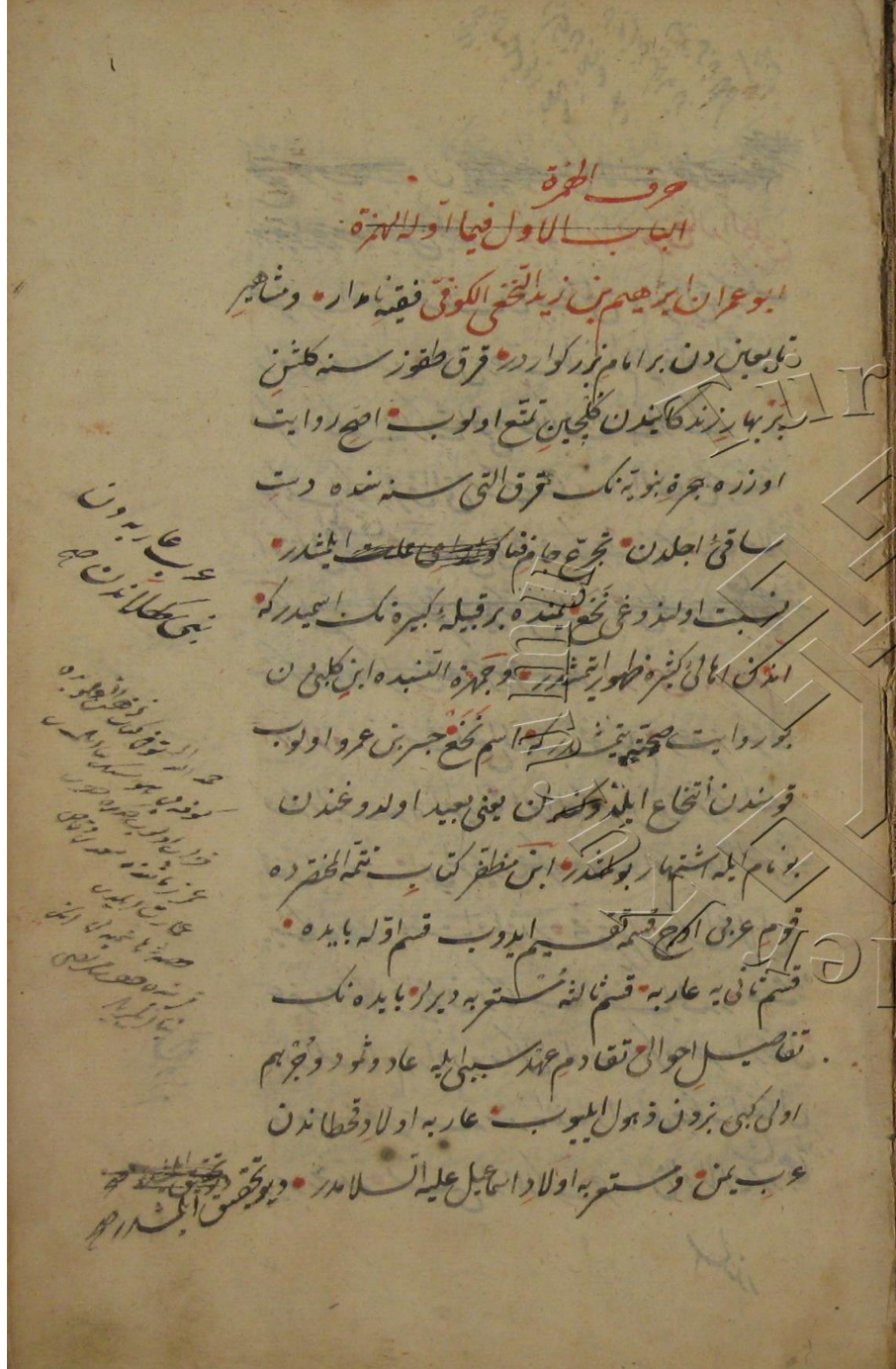
- Arıkoğlu, İsmail (1999). Âlî (Edirneli Hüseyin Efendi) Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babinger, Franz (1992). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri. Çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tâhir Bey (1975). Osmanlı Müellifleri. Haz. İsmail Özen. C. 3. İstanbul: Meral Yayınevi.
- Canım, Rıdvan (Haz.) (1995). Edirne Şâirleri. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Cengiz, Merve (2017). Ali Hüseyin Çelebi Edirnevî'nin "Kafiye ve Nazire" İsimli Eserinin Tahkik ve Değerlendirmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakır, Müjgân (2014). "Âlî, Hüseyin Âlî Çelebi". http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=arama_sonuc&genel_arama=%C3%82%C3%AE&p=16 (E.T. 28.06.2019).
- Devellioğlu, Ferit (1993). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ergun, Sadeddin Nüzhet (1936). Türk Şairleri. C. 1. İstanbul: Bozkurt Matbaası.
- Hüseyin Âlî Efendi (1041). Riyâzü't-terâcim. Millet Kütüphanesi, No. 34 Ae Tarih 1151.
- İpşirli, Mehmet (1993). "Çelebi". DİA. C. 8. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 259.
- İsen, Mustafa vd. (2015). Şair Tezkireleri. Ed. Mustafa İsen. Ankara: Grafiker Yayınları.
- İsmail Belig (1999). Nuhbetü'l-Âsâr Li-Zeyli Zübdetü'l-Eş'ar. Haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Keleş, Mahmut Recep (2018). "İbn Hallikan'ın Vefeyatü'l-A'yân İsimli Eserine Göre Selçuklu Biyografileri". Tarih Okulu Dergisi (TOD) Journal of History School (JOHS), C. 11, S. XXXVI, s. 316-337.
- Levend, Agâh Sırrı (2008). Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mustafa Safâyî Efendi (2005). Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâidi'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks. Haz. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- Okuyucu, Cihan, Ahmet Kartal ve Fatih Köksal (2012). Klasik Dönem Osmanlı Nesri. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Özkan, Ferudun Hakan (2013). "Şâirin Şiiri/ni Müdâfaası". Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, C. 8, S. 9, s. 2055-2068.
- Pakalın, Mehmet Zeki (1993). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Şemseddin Sami (1999). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, Ahmet Atilla ve Ahmet Kartal (2007). Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şeyhî Mehmed Efendi (1989). Vekayii'l-Fudalâ. Haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yörük, Saim (2011). "Çelebi Unvanı Hakkında Bir Değerlendirme". Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research, C. 4, S. 18, s. 290-297.

Zavotçu, Gencay (Haz.) (2009). Rıza Tezkiresi (İnceleme-Metin). İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.

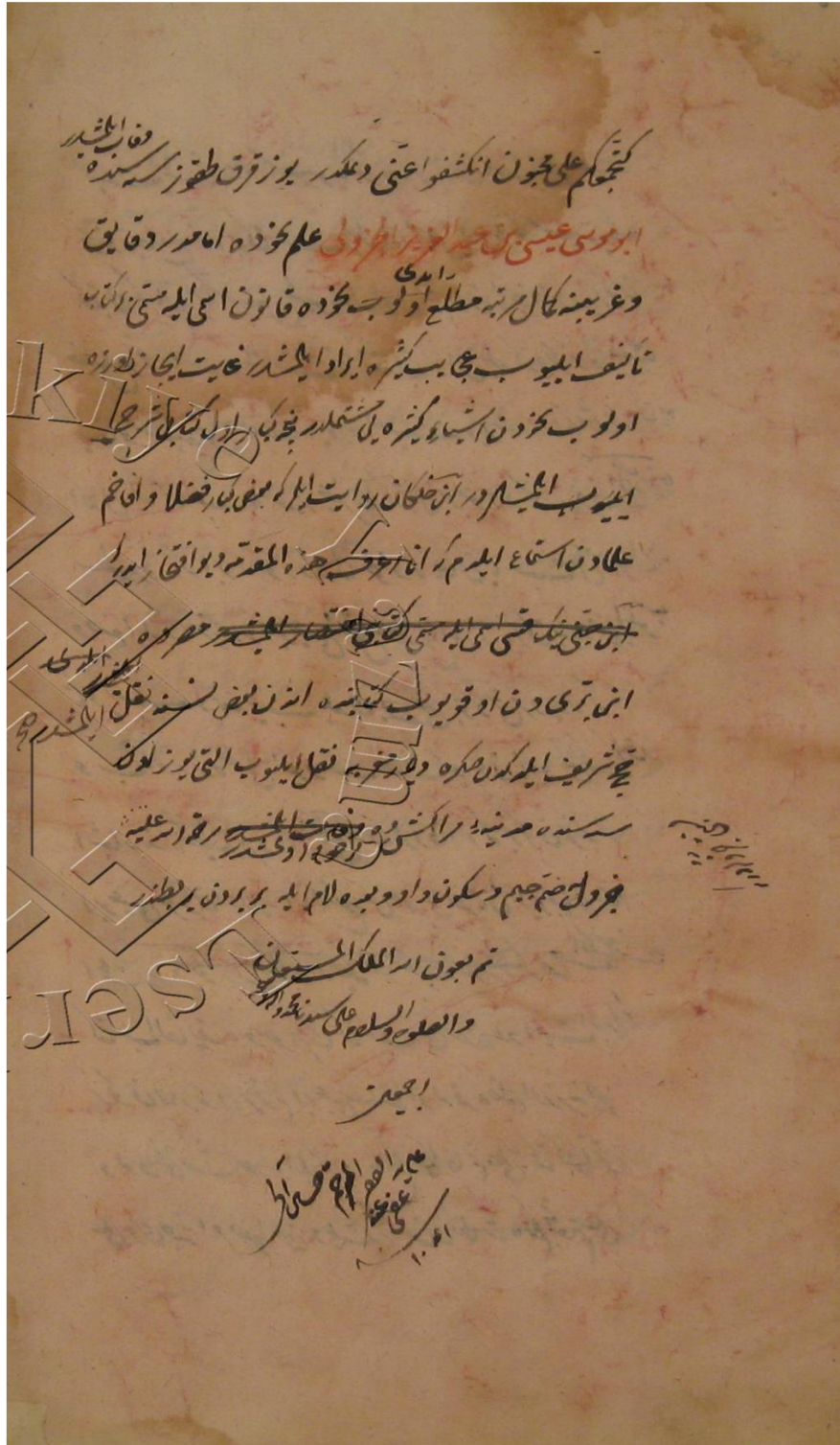
<https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/manuscripts/catalog/details/387165?SearchType=1>
(E.T. 09. 08. 2019).

EK: 1

Riyâzü't-terâcim, vr. 2a.

EK: 2

Riyâzü't-terâcim, vr. 144b.